Puhe Vantaan vankilan 10-vuotisjuhlassa

Jussi Pajuoja 26.4.2012

Kun ikävuosia on kertynyt viisikymmentä tai sata, on luonnollista kääntää katse menneeseen. Sen sijaan silloin, kun saavutetaan kymmenen vuoden ikä, historia on paljolti vasta edessä – oli sitten kysymyksessä ihminen, organisaatio tai rakennus. Siksi puhun nyt enemmän tulevaisuudesta kuin historiasta. Aiheen valintaan on tosin osaltaan vaikuttanut tietoisuus siitä, että omassa puheenvuorossaan Esa Vesterbacka käsittelee vankeinhoidon viime vuosien tapahtumia.

Mitkä siis ovat Vantaan vankilan tulevaisuuden haasteet? Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian näkökulmasta suomalaisella viranomaistoiminnalla on ainakin yksi pysyväishaaste. Oikeusasiamies suorittaa koko hallinnon kattavaa viranomaisvalvontaa. Valvontahavaintojen perusteella voidaan sanoa, että vaikeusaste ja ongelmat kasvavat nimenomaan silloin, kun ylitetään hallinnonalojen rajat. Niin paljon kuin viranomaisyhteistyöstä puhutaankin, suurimmat haasteet ja kehittämiskohteet ovat juuri tässä.

Rikosseuraamuslaitos on osa rikosasioiden käsittelyketjua, johon kuuluvat sen lisäksi muun muassa poliisi, syyttäjä, yleiset tuomioistuimet ja ulosotto. Tällä hetkellä on nähtävissä useita kipupisteitä, jotka kuvastavat sitä, miten vaikeaa on ylittää hallinnonalojen rajat. Yksi esimerkki ovat uudet tietojärjestelmät. Vuonna 2014 voimaan tuleva esitutkintalain, pakkokeinolain ja poliisilain kokonaisuudistus edellyttää poliisin tietojärjestelmien uudistamista.

Ongelmana on, että on yhä epäselvää, ovatko poliisin uudet tietojärjestelmät yhteensopivia oikeusministeriön tietojärjestelmien kanssa. Jos tieto ei liiku ministeriöiden välillä järjestelmästä toiseen, myös uudistuksen hyvät tavoitteet vaarantuvat. Tähän joku voi kyynisesti todeta, että ei ole ihme, etteivät tietojärjestelmät toimi ministeriöiden välillä, kun ne eivät välttämättä ole yhteensopivia ministeriöiden sisälläkään.

Tieto ei siis aina liiku parhaalla mahdollisella tavalla. Toisaalta myös ihmisten liikuttaminen ja siirtäminen vaikeutuu, kun joudutaan ylittämään hallinnonalojen rajat. Koska Vantaan vankila on tarkoitettu tutkintavangeille, kysymys on erityisesti tutkintavankien kuljettamisesta ja sijoittamisesta. Vankilan toiminnan kannalta tärkeä nivelkohta on hetki, jolloin tutkintavanki tulee vankilaan.

Tutkintavangin säilyttäminen poliisivankilassa

Tutkintavankeus alkaa vangitsemispäätöksestä. Suomessa tutkintavankeuden alkamisajankohta on ajan myötä muuttunut. Aiemmin pidätysajat olivat meillä erittäin pitkiä kansainväliseen käytäntöön verrattuna. Ennen pakkokeinolain säätämistä pidätysaika saattoi poliisin päätöksellä venyä enimmillään kolmeen viikkoon.

Perinteinen ajattelu murtui, kun Suomi vuonna 1990 liittyi Euroopan ihmisoikeussopimukseen. Sen myötä pidätysajat lyhenivät. Suomen nykyinen, enintään neljän vuorokauden vapaudenriisto ennen tuomioistuimen vangitsemiskäsittelyä vastaa ihmisoikeussopimuksen vaatimusta. Koska tuomioistuimen päätös tulee saada nopeasti, tutkintavankeuden alkamisajankohta on aikaistunut.

Toinen tähän liittyvä kysymys on, missä tutkintavankia säilytetään. Tässä kansainvälinen kanta on selkeä. Lähtökohtana pidetään sitä, että vangitsemispäätöksen jälkeen henkilö tulisi siirtää pois poliisin säilytystiloista. Tämä ilmentää periaatetta, jonka mukaan rikosta tutkiva viranomainen ei saa säilyttää rikoksesta epäiltyä. Näin pyritään estämään epäasiallisten tutkintakeinojen ja painostuksen käyttö esitutkinnassa.

Suomen lainsäädännön lähtökohta on toinen. Tutkintavanki voidaan tuomioistuimen päätöksellä sijoittaa poliisivankilaan. Poliisivankilassa tutkintavankia ei kuitenkaan saa pitää neljää viikkoa pitempää aikaa, jollei tähän ole erittäin pätevää syytä.

Vaikka tutkintavankien keskimääräinen säilytysaika poliisivankilassa on vajaa kaksi viikkoa, tarkastuksilla on tullut vastaan jopa puolen vuoden säilytysaikoja. Tällöin ongelmat eivät ole pelkästään periaatteellisia, vaan myös olosuhteisiin liittyviä. Poliisivankiloita ei ole suunniteltu pitkäaikaissäilytykseen.

Poliisivankilassa tutkintavangit viettävät aikansa pääsääntöisesti selleissä. Ulkoilumahdollisuudet ovat usein näennäisiä, ulkoilutilat ovat pieniä, niissä on huono ilmanvaihto ja vähäiset ulkonäkymät. Muu toiminta rajoittuu lähinnä lukemiseen. Joissain poliisivankiloissa tutkintavanki voi seurata televisiota tai käyttää viihde-elektroniikkaa, – tosin yleensä edellyttäen, että hän hankkii sen itse. Tämäkään ei kaikissa poliisivankiloissa onnistu, kun sähkörasiat puuttuvat.

Vuonna 2010 oikeusministeriön tutkintavankeustyöryhmä ehdotti poliisivankilassa säilyttämisen lähtökohtaiseksi enimmäisajaksi neljän viikon sijasta kahta viikkoa. Ehdotus ei toistaiseksi ole kuitenkaan johtanut lainsäädäntötoimiin.

Työryhmälle antamassaan lausunnossa eduskunnan oikeusasiamies Petri Jääskeläinen katsoi, että enimmäisajan tulisi olla Euroopan neuvoston vankilasääntöjen mukaisesti enintään neljä vuorokautta kiinniottamisesta. Saman kannan on toistuvasti esittänyt Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen komitea CPT Suomeen kohdistuneilla tarkastuskäynneillään.

Vaikka nämä linjaukset eivät vielä ole toteutuneet, tässä asiassa tulevaisuuden ennustaminen on harvinaisen helppoa. On selvää, että Suomessa siirrytään asteittain kohti eurooppalaista käytäntöä. Tutkintavankien säilytysajat poliisivankiloissa lyhenevät.

Miksi tilannetta ei ole tähän mennessä korjattu?

On useita syitä sille, miksi tutkintavankien säilyttämistä ei ole järjestetty vastaamaan kansainvälisiä vaatimuksia. Poliisin puolella eräs syy on käytännöllinen: tutkintavankien säilyttäminen poliisiasemalla helpottaa poliisin työtä. Poliisi voi tehdä työnsä mukavasti omalla työpaikalla sen tarjoamin työvälinein.

Toisaalta tutkintavankiloita ei yleensä ole rakennettu tai myöhemmin kunnostettu moderneja vaatimuksia vastaaviksi. Kun historiallinen lähtökohta on se, että esitutkinnan kuulusteluvaihe tapahtuu poliisin tiloissa, tutkintavankiloihin ei ole alun perin rakennettu asianmukaisia kuulustelutiloja tai luotu tietoliikenneyhteyksiä esimerkiksi poliisin tietojärjestelmiin.

Koska vanhoja tutkintavankiloita ei ole suunniteltu esitutkinnan tarpeita ajatellen, myös tutkintavangin sijoittaminen poliisivankilaan on usein tarpeen erillään pitämisen vuoksi. Jos tutkintavankeja ei kyetä tehokkaasti pitämään erillään vankilassa, erityisesti laajoissa rikosjutuissa on vaarana, että kanssaepäiltyihin pyritään vaikuttamaan tutkintavankeusaikana.

Edellä sanottu ei kuitenkaan koske Vantaan vankilaa. Oma käsitykseni on, että tutkintavankien toisistaan erillään pitäminen voisi onnistua Vantaan vankilassa periaatteessa paremmin kuin pääkaupunkiseudun poliisivankiloissa. Tälle on kuitenkin yksi välttämätön reunaehto. Vantaan vankilassa tulisi vankeja olla enintään ohjevahvuus. Tällä edellytyksellä toimisi esimerkiksi osastointi, joka poliisivankiloihin verrattuna on aivan eri luokkaa.

Tutkintavankien siirtäminen poliisivankiloista vankiloihin on myös resurssikysymys. Päivittäin tutkintavankeja on poliisin tiloissa noin sata. Erityisesti vankiloiden yliasutus vaikeuttaa heidän sijoittamistaan. Tilanne on jonkin verran helpottunut, kun viime vuosina keskimääräinen vankiluku on laskenut enimmillään 3900:sta tämänhetkiseen 3300:aan. Tästä huolimatta tutkintavankien välitön siirtäminen poliisin tiloista tutkintavankiloihin olisi jo tilasyistä ongelmallista.

Kansainväliset haasteet

Entisessä maailmassa oli tapana sanoa, että se mikä ei varmasti muutu, on maamme geopoliittinen asema. Nykymaailmassa voidaan vastaavasti todeta, että Suomi on osa kansainvälisiä organisaatioita ja sopimuksia, joiden vaatimukset on syytä olettaa pysyviksi ja jatkuvasti vahvistuviksi.

Eräs esimerkki tästä kehityksestä on OPCAT. Ulkoministeriössä valmistellaan YK:n kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan ratifiointia. Ratifiointi edellyttää kansallisen valvontaelimen perustamista.

Valvontaelimen tehtävänä on tarkastaa tiloja, joissa pidetään tai voidaan pitää vapaudenriiston kohteeksi joutuneita ihmisiä, esimerkiksi vankiloita, poliisivankiloita ja mielisairaaloita. Hallituksen esitys, jossa eduskunnan oikeusasiamiestä ehdotetaan kansalliseksi valvontaelimeksi, tulee eduskunnan käsiteltäväksi ilmeisesti tänä vuonna syysistuntokaudella.

Uusi tehtävä on oikeusasiamiehen kannalta haastava. Kysymys ei ole vain tilojen tehostuneesta tarkastamisesta, vaan myös toimenpidesuositusten antamisesta ja kentän kokonaisvaltaisesta kehittämisestä. Tämä tapahtuu entistä korostuneemmin kansainvälisten sopimusten näkökulmasta jo siksi, että valvontaelimen tehtävään sisältyy kansainvälinen raportointi.

Tavallaan oikeusasiamies tulee olemaan puun ja kuoren välissä. Kansallisena laillisuusvalvojana oikeusasiamiehen valvontakriteerit määrittää oma lainsäädäntömme. Jos laki esimerkiksi mahdollistaa tutkintavangin pitkäaikaisen säilyttämisen poliisivankilassa, oikeusasiamies voi toki tehdä aloitteita tilanteen muuttamiseksi, mutta lainvastaisena sitä ei voida pitää.

Toisaalta uudessa roolissaan, kansainväliseen sopimukseen perustuvana valvontaelimenä oikeusasiamiehen on kuitenkin vaikea olla puuttumatta tilanteeseen, mikäli maassa ei vallitse sopimusten mukainen asiantila. Jos oikeusasiamies ei puutu asiaan kaikilla käytettävissä olevilla keinoilla, myös uskottavuus kansallisena valvontaelimenä on vaakalaudalla.

Kansainvälisiin haasteisiin kuuluu myös Euroopan unionin piirissä tapahtuva tutkintavankeuden harmonisointi. Pitkällä aikavälillä se voi vähentää tutkintavankien määrää. Yhtäältä kehitetään tutkintavankeuden vapaudessa toteutuvia vaihtoehtoja, joissa rajoitukset menevät matkustuskieltoa pitemmälle. Toisaalta harmonisointi voi luoda pohjaa esimerkiksi ulkomaalaisten tutkintavankien siirtämiselle.

Mitä voisimme tehdä?

Näyttää siis siltä, että poliisin tiloissa säilytettävät tutkintavangit tullaan tulevaisuudessa yhä nopeammin sijoittamaan tutkintavankilaan. Tässä kohdassa näen huolen ryppyjä kohoavan läsnä olevien otsalle. Muutos edellyttää runsaasti resursseja. Vankilat ovat rakennuskustannuksiltaan erittäin kallista julkista tilaa. Tässä tapauksessa ainakin erillään pitämisen turvaavia sellejä ja kuulustelutiloja tarvittaisiin lisää. Myös tutkintavankien vartiointi ja kuljettaminen on tarkasti säänneltyä ja runsaasti resursseja kuluttavaa toimintaa, mikä aiheuttaisi lisäkuormitusta vankiloille.

Poliisin puolelta tullaan varmaankin ilmaisemaan huoli esitutkinnan vaikeutumisesta. Poliisin työaikaa tulisi voida käyttää itse työtehtäviin, ei paikasta toiseen matkusteluun ja kuulusteluvuoron odotteluun vankilassa.

Toisaalta tilanne voidaan nähdä myös haasteena ja avauksena uuteen. Ensiksi se edellyttää rikosasioiden käsittelyketjun kokonaisvaltaista tarkastelua yli hallinnonalojen rajojen. Tilannehan on se, että poliisin vaativa rikostutkinta ja siihen liittyvä tutkintavankien säilyttäminen keskittyy entistä enemmän suurimpiin kaupunkeihin. Koska poliisivankiloita ei ole rakennettu pitkäaikaissäilytykseen, monissa kaupungeissa on toteutettu, käynnissä tai suunnitteilla hankkeita poliisivankiloiden rakentamisesta ja kunnostamisesta myös tutkintavankien säilyttämiseen paremmin soveltuviksi.

Pahimmassa tapauksessa tuloksena on kaksinkertaisen rakentaminen. Myös vankiloita peruskorjattaessa otetaan huomioon tutkintavankien enenevä sijoittaminen niihin. Päällekkäisyyden ongelma korostuu erityisesti niissä suurissa kaupungeissa, joissa tutkintavankila ja poliisilaitos sijaitsevat muutaman minuutin ajomatkan päässä toisistaan. Esimerkkejä tästä ovat Kuopio, Mikkeli, Oulu, Vaasa ja myös Vantaa.

Poliisin puolella yhtenä riskinä on se, että kysymys ei ole pelkästään tilojen laadusta. Kun lähtökohta on, että tutkiva viranomainen ei säilytä, investoinnit poliisivankiloihin voivat tästä syystä valua osin hukkaan.

Vuosijuhlaansa viettävälle laitokselle on miellyttävää viestiä, että ainakin osa ratkaisun elementeistä on jo nähtävillä ympärillämme. Vantaan vankilan tiloissa on järjestetty videoyhteyden välityksellä muun muassa vangitsemisasioiden käsittelyjä ja osa laajaa Ruanda-oikeudenkäyntiä.

Uusi haaste on tiedonsiirtovälineiden käyttö esitutkinnassa, mikä nykyisen lain mukaan on rajallista. Sen sijaan vuonna 2014 voimaan tuleva uusi esitutkintalaki muuttaa tilannetta olennaisesti. Kuulustelu voidaan toimittaa myös käyttäen videoneuvottelua tai vastaavaa kuva- ja ääniyhteydellä varustettua tiedonsiirtovälinettä. Tämä voidaan tehdä luonnollisesti myös vankilassa. Perusvalmiudet ja tarvittava kokemus han Vantaan vankilassa jo on.

Uudet välineet voivat edistää myös esitutkintaa. Tiedonsiirtovälineet tallentavat kuulustelut sellaisenaan. Väitteet painostamisesta tai epäasiallisesta vaikuttamisesta eliminoituvat, kun kuulustelu voi tapahtua dokumentoiduissa olosuhteissa ja vankilan tiloissa.

Tulevaisuus voi siis olla muutakin kuin ikuista kuljetus- ja rakennusrumbaa. Vaikka kuljettaminen ja rakentaminen eivät agendalta välttämättä poistuisi, suuri haaste on uuden lainsäädännön mahdollistavien välineiden optimaalinen käyttö. Tämä helpottaa osaltaan niitä käytännön vaikeuksia, joita aiheutuu tutkintavankien entistä nopeammasta siirtymisestä myös Vantaan vankilaan.